

מרכזיותה של ירושלים בלב האומה

מאת

הרב פרופ' נחום לאם

דברי פתיחה

הכינוס „תורה שבעל פה“, תיקון קבוע בירושלים זה רבות בשנים מסעם מוסד הרב קוק, נקרא מאת יוזמיו הפעם להתאסף בני-יורק, יישוב היהודים היותר גדול בגולה בכמות ובאיכות, וכנושא נקבע „ירושלים בהלכה ובאגדה“. תיתי להו למארגני הכינוס על הנושא המתאים בזמן הנכון.

בקץ זה של שנת חש"ם רגשו ונסדו עמי 'תבל יחדיו בבנייני האדם שבני-יורק לעוז עצה, איך לנתק את ירושלים המקודשת מעמנו. כמעט שלא נותרה בין אומות העולם שום אומה ולשון המצודת בזכותנו, „כל רעיה — של ציון — בגדו בה היו לה לאויבים“ (איכה א ב). תשובתנו על החקפה בין-לאומית זאת על ירושלים חייבת שלא להניח שמץ של ספק בלבבות הגויים, שעם ישראל כולו דוגל — כאיש אחד, בלב אחד — ברעיון, שירושלים כולה, שלמה ומאוחדת, שלנו היא לעד ולנצח נצחים; שאין הבדל בגישה זאת בין העם היושב בציון ובין יהודים הגרים בארצות המערב ובחצי-הכדור המערבי. בימים שבהם „יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. ננתקה... ונשליכה...“ (תהלים ב ב), כל בית ישראל עונה בקריאה מאוחדת והחלטית: „ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי“ (שם, פסוק ו).

הכינוס בני-יורק על הנושא „ירושלים בהלכה“ יש לו אפוא משמעות סמלית: להבליט לעיני האוים, ולהודיע בכך גם את המסקנים שבתוכנו — ועדיין ישנם כאלה, לדאבוננו — שירושלים העתיקה היא לא רק הבירה הגיאוגראפית והפוליטית של מדינת ישראל, אלא היא עיניהם ולבם של ישראל בכל מקום שהם. שהרי פשוט הוא שכינוס, הנושא ונותן בהלכותיה המיוחדות של ירושלים, מתרכז בירושלים העתיקה ת"י. ירושלים החדשה ת"י אין לה הלכות מיוחדות.

המרכז של כללות האומה

בדברי חז"ל ירושלים כוללת את עם ישראל כולו ושייכת לכולו. בהלכה ובאגדה היא מיוצגת תכופות לא כמרכז הארץ, אלא כמרכז האומה. מדובר הרבה לא בויקתה היחסית של העיר אל שאר ערי ארץ-ישראל אלא בחשיבותה ומשמעותה המוחלטת לכל איש יהודי; לאומה הישראלית. ירושלים היא „עיר שעושה את כל ישראל חברים“ (ירושלמי חגיגה פ"ג ה"ו) — „עיר שמחברת ישראל זה לזה“ (שם, ב"ק פ"ו ה"ו); „ירושלים נקראת אמם של ישראל“ (ילקוט המכירי קמז ד בשם תנחומא). ירושלים היא התגלמותה של האומה כולה: „אין ירושלים נבנית עד שיחכנסו כל הגלויות“ (תנחומא

ישן, נח יא; חדש, יז); „מאי כל עדת ישראל — אלא אינון דמשתכחון בירושלים“ (וזהר, ויקרא דף כ ב).

וכן היא בהלכה. בכל העתים והומנים היתה ירושלים הרוח היתה של כל ישראל, ועיני כול פונים אליה. היא מרכז לתפילותיהם, שנאמר: „כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות“ (שה"ש ד ד), תל שכל פיות מתפללים אליו (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה, והשוה בבלי שם, ל א). „מכאן אמרו: היה עומד בתפילה בחוץ לארץ, הופך פניו כלפי ירושלים“. לפי תורת הקבלה ומני התפילה ברקיע מכוונים לומני ירושלים. דין זה, שכל פיות ישראל חייבים לפנות לירושלים, קיים לא רק בבניינה, אלא אף בחורבנה, ובכל דברים שבקדושה: בברכה — „בונה ירושלים“; בתפילה — „את צמח דוד“, „בונה ירושלים“; בקריאת שמע — „הפורש סוכת שלום וכו' ועל ירושלים“ (ירושלמי שם). וכן יש חותמים בברכות חתנים ובברכות ההפסטה: „בונה ירושלים“.

1. לשון הילקוט. שיר השירים שם. בתוספתא ברכות פ"ג ה"ט ובבביתא שם, וכן בירושלמי, אמרו: „העומדים בחוץ מכוונים את לבם כנגד ארץ ישראל ומתפללים“, והעומדים בארץ ישראל מכוונים לבן כנגד ירושלים ומתפללים. וכן פסק הרמב"ם בפ"ד מהל' תפילה ה"ג. אבל בשו"ע או"ח סי' צד ס"א מוסיף, שהעומד בחוץ יכוון אף לירושלים. וכן הוא בתרי"ב ברכות שם: לא תימא כנגד איי בלבד, אלא כנגד איי וירושלים.
2. הרי"ם טוקצינסקי בס' עיר הקודש והמקדש ח"ג עמ' רז מביא כן מס', „טוב הארץ“ להמקובל ר' נתן שפירא בשם הרי"ם קורדובירו.
3. ירושלמי שם: עד כדון בבניינו, בחורבנו מגיין...
4. בארץ ישראל כללו ברכת „צמח דוד“, „בונה ירושלים“ בברכת אחת, כמבואר בכ"מ בתוספתא וירושלמי. וכן רבי אלעזר הקליר שחי בא"י כשש מאות שנה אחר החורבן, לא תיקן תרוח לברכה, „את צמח“ בקרובץ לפורים ובשאר פיוטיו לשמונה עשרה. ואין כאן המקום להאריך בעניין.
5. בתפילת ערבית של שבת ויו"ט, ולפי שאין מזכירים בהן בניין ירושלים בתפילה, תיקנה בברכות של קריאת שמע.
6. ברכת „שש תשיש“ חתמת לפי הגוסס שלנו „משמח ציון בבניה“, כמו בברכה השנייה של „גברות שלאחר קריאת ההפסטה. לפי גוסס הגאונים חתמות שתיהן: „בונה ירושלים“. ראה סדור רב סעדיה גאון, עמ' קח ועמ' שכו, וכ"כ הרמב"ם בפ"ב מהל' תפילה ה"ל סו ובסוף ס' אהבה בברכת ההפסטה, ועיין ס' העיסור ח"ב ברכת חתנים עשר ד', שברכת שש תשיש חתמים, „משמח עמו ובונה ירושלים“. ולפי הרמב"ם ד' ויניציא הל' ברכות פ"ב ה"א עיסור שם בשם רב שריא גאון אף ברכת „שש תשמח“ חתמים כן: „משמח עמו ובונה ירושלים“ (ולא משמח חתן וכלה, כגוסס שלנו). לפי רס"ג בסידורו עמ' קח זו נחתמת „משמח עמו בירושלים“. עכ"פ, יוצא לפי גוסס זה, שבניין ירושלים היא שמחת העם כולו (ולאו דווקא של היושבים בתוכה, כמשמעות הגוסס „משמח ציון בבניה“). [בברכה האחרונה של שבע ברכות חתנים חוזרים שוב על עניין ירושלים: „שמע בערי יהודה ובחצות ירושלים“, לפי שמברכים אותה בפני עצמה, כשאין שם פנים חדשות, עי' ריטב"א כתובות ח א, בשם הרמב"ם, ועוד]. מכל זה נראה, שאין הכרח לפרש מה שאמרו בירושלמי „בברכה — בונה ירושלים“, שהכוונה לברכה השלישית שבברכת המזון, כמו שפירש „פני משה“ שם (וכן מצאתי בראב"ה ח"א סי' פו ובילקוט מלכים רמז קפד).

יום הכיפורים, בהגיעו לשיאו בסוף תפילת הגעיל. ויום אותו בארץ ובתפוצות בקריאת „לשנה הבאה בירושלים“. וכן סדר ליל פסח מסתיים בקריאה נלהבת זו. כיוצא בו עושים ישראל בכל מקום שהם, כחקנת חז"ל, כמה דברים לזכר חורבן ירושלים, לקיים מה שנאמר: „אם אשכח ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי“ (תוספתא סוף סוטה וברייתא ב"ב ס ב, ע"פ תהלים קלו ה"ו; רמב"ם הל' תעניות פ"ה הל' יב"ג; שו"ע או"ח סי' תקס סעי' א"ב. ועי' אנציקלופדיה תלמודית, ערך „זכר לחורבן“, כרך יב, עמ' רכו—רלו). ולדברי רבי אשתורי הפרחי (בספרו „כפתור ופרח“, פרק שישי), „כל עצמו של תשעה באב דיניו הוא על ירושלים“.

בכל ימי חורבנה היו בירושלים „שיירות מצויות מכל העולם“ (שו"ת הריב"ש חקת). בכל התקופות עלו לרגל לירושלים מן הארצות הסמוכות לקיים מצוות „שלש פעמים בשנה יראה וגו'“ (שה"ש רבה ח יא. ועי' תשב"ץ ח"ג סו"ס רא ושו"ת מהרי"ט ח"א סי' קלד ועוד); והרדב"ז מפרש מה ששנינו, שדינה של ירושלים ככרך לכל דבר אף בשעת חורבנה (משנה ב"מ קא ב), שהרי „עדיין באים אליה מכל הלשונות ומסוף העולם“ (שו"ת הרדב"ז, סי' אלף קיא).

נחלת העם כולו

מרכזיותה של ירושלים בהלכה משתקפת גם מן הגישה המיוחדת אליה בשעת חלוקת הארץ. רבי יהודה וחכמים נחלקו אם נתחלקה ירושלים לשבטים או לא (תרי"כ מצורע פרשה ה; תוספתא נגעים פ"ו; יומא יב א; מגילה כו א). הלכה כחכמים שירושלים לא נתחלקה לשבטים. לקמן יתבאר גדרה של הלכה זו, אם המכוון שמשתייכת לעם כולו בתור ציבור או שהיא בגדר רכוש של כל אחד ואחד, שכולם שותפים בה, ויש נ"מ בזה בנוגע לכמה עניינים.

הלכה קבועה זו שימשה יסוד לדינים שונים. אין הבית בירושלים מטמא בנגעים, שנאמר בנגעי בתים: „בבית ארץ אחוזתכם“ (ויקרא יד לד) — „אחוזתכם מטמאה בנגעים, ואין ירושלים מטמאה בנגעים“ (נגעים פ"ד מ"ד; יומא יב ב; מגילה כו א; ב"ק פב ב); ורש"י (יומא ומגילה שם): „שאין ירושלים אחוזה להם, כיון שלא

ייתכן שכיוון אף לברכת חתנים וברכת הפסטה הג"ל, ואמנם מסתבר, שרס"ג, הרמב"ם והעיסור הבינו את הירושלמי, כמו ששיערנו שם, „בברכה“ אין המכוון לברכת המזון בלבד, כהבנת בעל הילקוט וראב"ה ופנ"מ, אלא ר"ל בכל מקום המתאים שאומרים ברכות, ומכאן יצא להם גוסס „בונה ירושלים“ בכל אלה.

ד רמב"ם פ"ו מהל' בית הבחירה הי"ד ופ"ד מהל' טומאת צרעת הי"ד ועוד; מהרי"ם מרוטנבורג בחשו' שערי תשובה סי' נח; וכן הוא בסתם משנה נגעים פ"ב מ"ד (ע"י רע"ב ותו"ט שם ע"פ ב"ק פב ב) ומשנה סוטה מה ב, עי' גמ' שם. וכן הם סתם סוגיות הש"ס ב"ק שם ויומא כג א וסנהדרין קיב ב וערכין לב ב. וכן בירושלמי מעשר שני פ"ג ה"ג. בירושלמי ערלה פ"א ה"ב משמע, שאף ר' יהודה סובר שלא נתחלקה, ומה שאמר „נתחלקה“ הוא מפי השמועה. ועי' הרי"י עגיל ב, גליוני הש"ס לירושלמי שם. וכן משמע באבות דר' נתן נז"א פרק לה לפי הגירסה שלפנינו: ר' יהודה אומר אין משכירים מטות בירושלים; ועי' להלן.

— דין „ירושלים לא נתחלקה לשבטים“ מוגבל לקרקע העיר, אבל על הבתים שבנו בה אח"כ יש לכל אחד עכ"פ בעלות מוגבלת „מן הקרקע ולמעלה“. והנה כל הנימוקים הנ"ל אין להם הסבר אלא בשכירות בתים, ולא בנגעי בחים. וצ"ע אפוא על המאירי שמשווה הדינים, כמו שהוכחנו, וכותב (מגילה שם): „על דעת האומר, ירושלים לא נתחלקה לשבטים... אין כאן (בנגעים) ובא אשר לו הבית, ועל דעת זה אמר בעולי רגלים, שאין משכירין להם בתים“. וכבר הבאנו, שבירושלמי לא נאמר כלל בנגעים הטעם שאינה „אחוזתכם“, אלא שלא שייך בה „אשר לו הבית“, מפני „שהיא של שבטים“, ומשמע שדין „ירושלים לא נתחלקה לשבטים“ כולל אף את הבתים. ויש לומר, שכוונת הירושלמי, שנמצאו שם בשעת חלוקה, שדינם כקרקע ירושלים. ומה ששנינו „כל הבתים מטמאין בנגעים חוץ משל עכו"ם“ (נגעים פ"ב מ"א, והשווה ברייתא גיטין פ"ב א), היינו בעכו"ם שקנו בית בארץ ישראל, וכמו שפירשו הר"ש והרא"ש והרע"ב (שם); אבל אלה הבתים שמצאו שם בשעת כיבוש, אינם של עכו"ם, אלא שלהם — שקנו אותם בכיבוש. ועל כגון אלה אמר, שבירושלים אינם מטמאים בנגעים, מטעם שאינה בכלל חלוקת השבטים, ואין זה ביתו, אלא של (כל), „השבטים“, והרי זה דומה למה שאמרו (בבביתא יומא שם): כבשו אותה ולא חלקו לשבטים, אינה מטמאה בנגעים, שנאמר ובא אשר לו הבית — מי שמיחד לו; יצא זה שאין מיוחד לו¹⁰. רבינו מיוחס, בפירושו לדברים (יג יב, מהד' הרב יחיאל מיכל כץ, ירושלים תשכ"ח, עמ' סב) כותב: „ירושלים לא נתחלקה כשאר ארצות שסביבותיה, וכל כך היה להם רשות לבאי ג' רגלים בשנה לחנות ולשכון בבתיהם כמו שהיה רשות לאותם שהיו דרים בבתיהם (ר"ל כמו הבעלי בתים עצמם), וזהו פירוש, לא ניתנה לדירה (כך נאמר לענין עיר הנדחת, ע"י להלן) — לא נתחלקה בגורל אלא היתה כמו של קומוני בלע"ז¹¹. לפי דבריו היה דין ירושלים לכל הבאים אליה בשעת עליית רגלים כדין קיבוץ (או קבוצה — commune) לחברי הקיבוץ, שהכל שייך לכולם¹².

10. והשתא דאתנין להכי, יש ליישב כוונת הירושלמי והמאירי בפשטות: אחר שתיקנו, שהעולים לירושלים רשאים ליכנס לבתים ולדור בהם חנים, הרי עובדת תבעלות שיש לו בביתו, מן הקרקע ולמעלה שוב אינה מועלת לעניין טומאת נגעים, שהרי מ"ס אין הבית מיוחד לו, והכתוב אומר „אשר לו הבית“ — ביתו המיוחד לו. ובדומה לזה יש לפרש את הירושלמי במע"ס פ"ג ה"ה (לעיל בהערה 8) שהבתים שבה „הן של כל ישראל“. לפי דברינו י"ל, שאין המכוון בכך לעניין בעלותו של הבית, אלא שאיננו עוד „בית שמירה“, מאחר שהאורחים רשאים לדור שם שלא ברשות ולא בשכר (וע"י להלן בדברי רבינו מיוחס). ומה שאמר ביומא ובמגילה, שאין משכירים בתים בירושלים „לפי שאינם שלהם“, נראה שר"ל, אחר שהתקינו לתת לכל עולה — ברגלים או לשם מצוה אחרת — רשות לדור בהם שלא בשכר, ה"ז כאילו אינם שלהם.

11. ואעפ"כ נראה, שאין ראיה ברורה מדבריו לשאלתנו, אם היה לירושלים דין ציבור או דין שותפים, שאולי אף הוא לא אמר כן להגדרת ההלכה „ירושלים לא נתחלקה לשבטים“, אלא שכן היה למעשה מצד התקנה ליתן רשות לכל הבאים לחנות בבתים בלא רשות לשכר. ובפרט, שמדבריו משמע, שלא היה כן אלא בשעת הרגלים, כשיטת רש"י ומאירי. ובכל זאת מסתבר, שרבינו מיוחס לעצם הדין כיוון, ולא לתקנת שיכון הבתים בשעת הרגל, שהרי הוא מפרש כן אף מ"ש „לא ניתנה לדירה“ בדין עיר הנדחת.

נתחלקה לשבטים. בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) למדו כן מן הפסוק „ובא אשר לו הבית“ (ויקרא שם לה) — „פרט לירושלים, שהיא לכל השבטים“. הריטב"א והמאירי (מגילה שם) כתבו שני הטעמים, אינה „אחוזתכם“, ולא שייך בה „אשר לו הבית“, ולא הוכירו הירושלמי. [וע"י להלן, אם הפירוש שאין הבית שלו בירושלים, או שאין הבית מיוחד לו].

אין משכירים בתים בירושלים, „לפי שאינם שלהם“ (תוספתא מעשר שני פ"א ה"א, ברייתא יומא שם ומגילה שם) י. בברייתא הדברים נשנים סתם, אבל רש"י (מגילה שם) פירש, שלא נאמרה הלכה זו אלא כלפי עולי רגל, שבעלי הבתים אין רשאים להשכיר להם בתיהם, אלא בחינם נותנים להם ונכנסים לתוכם. וכך כתב המאירי (שם) בקיצור, והוא משווה דין זה לדין, שאין ירושלים מטמאה בנגעים, לפי שלא שייך בה „אשר לו הבית“. הר"א וואסרמן מוסיף ביאור בשיטת רש"י, לפי שהקרקע שייך לכל ישראל, והעלייה לרגל היא צורך לכולם, לכן לא ניתנה הרשות לבנות בתים בירושלים אלא על מנת שלא לקבל שכר מעולי רגלים (קובץ שיעורים ב"ק פ"ב ב, אות צה).

הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ו ה"ד) העתיק הלכה זו סתם. ומכאן הוכיח פרופ' ש' ביאולובוצקי ז"ל (במאמרו „ירושלים בהלכה“, קובץ ע"י ע"ן, ס' היובל לז' שוקן, ירושלים תשי"ב, עמ' 27-28), שלדעת הרמב"ם אף שלא בזמן הרגל אין להם רשות להשכיר, וכבר כתב כן ר' דוד פארדו בפירושו „חסדי דוד“ על התוספתא שם. הר"ד פארדו מפרש ע"פ הרמב"ם שאף שלפי ההלכה לא נתחלקה ירושלים לשבטים, עם זאת האיסור להשכיר בתים בתוכה אינו מפני שאינם שלו — שהרי התירו למכור בה בתים שלא לצמיתות¹³ — אלא שמכל מקום אסרו להשכיר, לדעת הרמב"ם, אף שלא לעולי רגלים, לפי שהצריכים לשכור הם מן הסתם אורחים העולים לירושלים, וכל העולים אליה, אפילו בשאר ימות השנה, לדבר מצוה הם באים, כגון להקריב קרבנותיהם, ואינו כדין ליקח מהם שכר דירה בעד הימים האחדים ששהיה בהם, אבל הבא להתישב ולדור שם ואין לו בית דירה, רשאים בעלי הבתים בירושלים למכור לו עצם הדירה, היינו מהקרקע ולמעלה, ובלבד שלא ימכרנה לחלוטין עם הקרקע, שהרי אין לו בעלות בקרקע ירושלים (חסדי דוד, שם).

הרדב"ן, כנראה, מסכים עם שיטת רש"י, שרק לעולי רגלים אסרו להשכיר, ולא מצד הדין, אלא מתקנת חכמים. אלא שהוא נותן טעם פשוט ומעשי לתקנה זו: בשעת הרגלים היו העולים רבים, ולפי חוקי הכלכלה של אספקה וביקוש, כשהצורך גדול, והקופצים על הדבר מרובים, המחירים עולים, כנהוג בעולם המסחר והשכירות. וכדי לגדור בעד זה חיקנו שלא להשכיר או כלל (שו"ת הרדב"ן סי' תרלג, עיי"ש היטב). לפי כל הטעמים האמורים — של הרדב"ן, של הר"ד פארדו, ושל הר"א וואסרמן

8. הלשון „לפי שאינם שלהם“ הוא ביומא ובמגילה. בתוספתא: „מפני שהן של שבטים“. והשווה ירושלמי מעשר שני פ"ג ה"ה, שרשב"ל אומר: „ירושלים עשו אותה כחצר בית שמירה — שטובלת למעשר“ (פנ"מ). „א"ר יונה: בדין היה אפילו בתים שבה לא יטבילו שהן של כל ישראל“.

9. ע"י ב"ק פ"ב א וערכין לב ב: אין הבית חלוט בירושלים. והשווה אדר"ג פרק לה: ואין מוכרין הבית לצמיתות בתוכה. וכ"פ הרמב"ם הל' בית הבחירה, שם.

אין ירושלים נעשית עיר הנדחת (תוספתא נגעים פ"ו ה"ב; ב"ק שם; סנהדרין קיב ב; רמב"ם הל' ביה"ב שם). ואף בדיון זה יש חילוקי דעות בנוגע להראיה שלו מן המקרא. בגמרא (ב"ק שם) נלמד דבר זה מן „באחת עירך" (דברים יג יג) — שאתה יודע למי מיוחדת (רש"י שם) — וירושלים לא נתחלקה לשבטים (וכן הרמב"ם שם הביא טעם זה). הספרי (שם, והובא ברש"י עה"ת שם) מוכיח כן מן „אשר ה' אלקיך נותן לך לשבת שם" (דברים שם), „פרט לירושלים שלא ניתנה לבית דירה". לפי דברי רבינו מיוחס הנוכחים גם כוונת הספרי היא לומר: לא ניתנה לבית דירה מיוחדת, מכיון שהיו העולי רגלים רשאים לשכון בבתי העיר כמו הבעלים ואינם חייבים ליתן שכר דירה.

אין ירושלים מביאה עגלה ערופה, שנאמר „[כי ימצא חלל] באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה" (דברים כא א), וירושלים לא נתחלקה לשבטים (משנה וגמ' סוטה מה ב; תוספתא נגעים שם; יומא כג א"ב; ב"ק שם; ירושלמי סוטה פ"ט ה"א; רמב"ם ביה"ב שם ובפ"ט מהל' רוצח ה"ד). בגמרא סוטה הדיוק הוא מן „לרשתה", וכמו שפירש רש"י ביומא (שם): „לרשתה — ואין ירושלים ירושה". לשון זה לכאורה אינו מובן, כי מה זאת אומרת „אין ירושלים ירושה"? והרי מפורש אמרו „גחלה — זו ירושלים" (ובחים ק"ט א). וראה ב„פני משה" על הירושלמי שכתב (שם): מפרש „לרשתה", „לשון חלוקה", וירושלים לא נתחלקה. ונראה, שהרגיש בקושייתנו¹².

מעניין, שאף כאן לשון הירושלמי: פרט לירושלים „שהיא לכל השבטים", כנוסח הירושלמי לענין טומאת נגעים (ועי' לעיל הערה 8)¹³.

דעת רבי נתן בתוספתא (נגעים שם), שאין בירושלים דין סורר ומורה (וכן הוא באדר"נ פל"ה לפי גירסת הגר"א. הגירסה לפנינו באדר"נ: אין מקיימין בה סורר ומורה), שנאמר: „והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו" (דברים כא יט), פרט לירושלים שהיא של כל ישראל (כ"ה גירסת הגר"א בתוספתא שם).

הגדר של „ירושלים לא נתחלקה לשבטים"

ועתה עלינו לברר, מהו הגדר של „לא נתחלקה לשבטים": אם הפירוש הוא, שירושלים שייכת לאומה כולה בכללותה, ואין ליחידים בה בעלות בתור יחידים; או שהיא בגדר קרקע של שותפים, כלומר נחלת העם כולו, ולא במושג של נכס ציבורי, אלא שיש לכל אחד ואחד מהם חלק בה. המקורות שהובאו עד הנה, לכאורה אינם מכריחים. אמנם רובם נוטים לצד אחד, כמו שיבואר, אבל יש מהם שמתפרשים גם לצד האחר. אך עד שלא ניגש לברר את העניין, יש להעיר על פרט אחד, שהתלבטו בו אחרונים בהלכה זו.

המלבי"ם מבאר פרק קשה במקרא על יסוד הכלל „ירושלים לא נתחלקה לשבטים".

12. וכן יש לפרש מה שכתב רש"י, ביזמא יד א ומגילה כו א „ירושלים לא נתחלקה וכו'" — „שאינה ירושה להם".

13. המב"ט בקריית ספר פ"ו מהל' בית הבחירה כותב, שדיון ירושלים לא נתחלקה לשבטים נלמד, ממה ששינה הכתוב בעגלה ערופה מבעיר הנידחת. בעיר הנידחת נאמר „עירך" למעט ירושלים, ולאותו צורך — להוציא ירושלים — נאמר בעגלה ערופה „נותן לך לרשתה", מכאן שירושלים אינה עירך המיוחדת לך בירושלה, אלא שייכת לכל ישראל.

בנחמיה ח מסופר, שכאשר אספו עזרא ונחמיה את ה' „מדם תורה, מצאו כתוב, שה' ציוה לישב בסוכות בחג, „וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן-נון כן בני ישראל עד היום ההוא" (פסוק יז). ובגמרא ערכין (לב ב) תמהו: אפשר בא דוד ולא עשה סוכות, בא שלמה ולא עשה סוכות, עד שבא עזרא? ומפרש המלבי"ם, שאמנם לא עשו סוכות בירושלים מצד הדיון, לממש"כ הרמ"א באו"ח (ס"י תרלו ס"ג), שאין לעשות סוכה ברשות הרבים „א"כ כיון דקיי"ל שירושלים לא נתחלקה לשבטים, לא נמצא שם רשות היחיד, כמו דאין משכירים בתים בירושלים מפני שאינם שלהם; א"כ לא יכלו לעשות שם סוכה. ובאשר בימי עזרא קנו שנית את א"י בחזקה וקידשוה, התנו הבי"ד שיעשו סוכות בירושלים ובשאר רה"ר, וכמ"ש בתוספתא ב"ק פ"ו שתנאי ב"ד שיהיו מסככים ברה"ר יי. ור"ל שזה התנו בי"ד של עזרא באותו זמן, שאל"כ לא היו יכולים לעשות סוכות בירושלים". עכ"ל המלבי"ם, ועיי"ש למה לא עשו כן בימי דוד ושלמה.

דברי המלבי"ם בזה צ"ע. הטעם שאין עושים סוכה ברה"ר הוא מחשש גזל, כממש"כ המגן אברהם לתוספתא שם. ועי' באריכות מג"א לסי' תרלו ס"ק ג. מירושלמי ב"ק (פ"ו ה"ח, ומובא ברשב"א ב"ק סד ב) משמע, שיש לחוש גם משום מוץ, שאמר שם, שאפילו לר' יהודה האומר „המניח גז חנוכה ברה"ר והויק פטור מפני שעשה ברשות מצוה", אם עשה סוכה בפתח חנותו בחג, אע"פ שעשה ברשות, אם בא אחר והווק בה חייב. החתם סופר בחידושי לשו"ע (שם) לומד מדברי ירושלמי אלה, דבארץ ישראל עכ"פ מותרים לעשות סוכה ברשות הרבים, והיינו מצד הדיון, כמ"ש שם שעושה ברשות. ומ"מ נראה לכאורה, שלכתחילה לא יעשה, כיון שעלול להוץ ברשות הרבים.

ונראה, שלא שייך חשש גזל או מוץ אלא בעיר של בתים פרטיים ויש בה רה"ר, שאחרים מבני העיר מקפידים שעושה סוכתו ברה"ר, כיון שכולם עושים בבתיהם ובחצרותיהם. משא"כ בירושלים, שהעיר כולה רשות הרבים, ואין בה בתים וחצרות פרטיים, והעושה סוכתו לא העמידה ברה"ר ממש במקום שרבים בוקעים אלא בחצרו או בביתו שדינם כרה"ר; בזה לא שייך לאסור, שכולם עושים „ברשות הרבים", ואין כאן הקפדה.

ויש למצוא סמוכים לזה בס' המנהיג, הלכות סוכה ס"ה, שכתב בשם רב נטרונאי גאון: „ואין עושים סוכה בביהכ"נ כל עיקר". ואח"כ מביא תשובת רב האי גאון ובה כתוב, „ובכגדד עושים אותה — סוכה — בבית הכנסת שלהם, וכן היה מנהג ישראל אף במקדש שנאמר: איש על גגו ובחצרות בית אלהינו" (פסוק בנחמיה שם סז, ושם: „בית האלהים"). ונראה שחולקים בדיון, אם עושים סוכה ברה"ר, שביהכ"נ דינו כרה"ר לכמה עניינים (עי' שו"ת הריב"ש סי' כה). רה"ג סובר, שעושים סוכה ברה"ר, ומביא ראיה מנחמיה, שעשו סוכות בחצרות ביהמ"ק שהם רה"ר. רב נטרונאי סובר, שאין עושים סוכה ברה"ר לכתחילה מטעם חששות הנ"ל, ולפיכך אין לעשות סוכה בביהכ"נ. ובנוגע להראיה מן המקדש — הרגיש בה רב נטרונאי וכתב: „וזה שמביאין ראיה מן

14. בתוספתא לפנינו אינו אומר בפירוש, שיש בזה תנאי ב"ד, אלא שחכמים התירו לעשות שם סוכה; ואולי היתה למלבי"ם גירסה אחרת בתוספתא. ועי' במגן אברהם לתוספתא שם, שמפרשו מדיון לב ב"ד מתנה.

בהסכמתם. מאידך, פוסק החתם סופר (שו"ת יו"ד סי' רלג), על יסוד הלכה זו, שעניי ירושלים קודמים לעניי שאר א"י, כדרך שעניי א"י קודמים לעניי חו"ל (ראה ספרי ראה פסקה קטו), שמכיון שירושלים שייכת לכל ישראל, כל עניי העיר הם בגדר „עניי עירך“, ועניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת יי.

גנס ציבורי של האומה

הנחתנו, שלפי רוב המקורות ירושלים היא גדר של שותפות; ומה שכתוב בהם שהיא שייכת לכל ישראל יי, אין הכרח לומר, שגנס ציבורי פירושו שהוא שייך לכלליות הציבור בלבד ולא לכל יחיד ויחיד שבציבור. אך נקודה זו כשלעצמה טעונה בירור. בתחילת העיון היה נראה לפרש הלשון „באבות דרבי נתן“, שכל ישראל שותפים בירושלים, דהיינו לומר שדינה כבית הכנסת, שאמרו בו שהוא קנוי לבני העיר ויש לכולם שותפות בו (רמב"ם הל' נדרים פ"ז ה"ב; טוש"ע יו"ד סי' רכד); אלא שביהכ"נ היא שותפות של בני העיר, וירושלים היא שותפות של עם ישראל כולו, כהר הבית והעזרות, וכמו שכתבו הרמב"ם (שם) והשו"ע (שם) על פי משנת נדרים (פ"ה מ"ה) על שנים שאסרו הנאה זה על זה, מותרים בדברים שהם בשותפות כל ישראל, כגון הר הבית והעזרות... ואסורים בדברים שהם בשותפות כל אנשי העיר כגון הרחבה שבבעיר... ובית הכנסת...". אלא שא"כ קשה, למה אמרו „הר הבית והעזרות“, ולא „ירושלים“ יי.

ואמנם התוספות יו"ט חמה כן וכתב, וז"ל: „ומיהו קשיא לי דלתני חומות ירושלים ומגדלותיה וכל צרכי העיר (ירושלים) שהם באים משירי הלשכה שהיא נתרמה מממון כל ישראל...". והוא מתרץ: „דאשכחן תנא... במכילתין דף יא... דסובר חומות ירושלים לא אתו משירי הלשכה“ (תוספות יו"ט שם). עכ"פ למדנו מדבריו, שמה שעושה את ביהכ"נ לדבר של שותפות לבני אותה העיר, ואת הר הבית והעזרות לדבר שכל ישראל שותפים בו, היינו מפני שביהכ"נ נבנה כחשתתפות ממונית של כל בני העיר, וחומת הר הבית והעזרות נבנו מתרומת כל ישראל. אך תירוצו של התוספות יו"ט קשה, דמה יענה להרמב"ם שהעתיק כלשון המשנה, ולמה לא הוסיף „ירושלים“, והרי הוא פוסק בהל' שקלים (פ"ד ה"ח), שחומות ירושלים ומגדלותיה וכל צרכי העיר באים משירי הלשכה.

„תפארת ישראל“ (שם, אות כג) מתרץ קושיית התוספות יו"ט שנקט „ביהמ"ק“, ולא „ירושלים“, משום שהתנא סובר, „ירושלים נתחלקה לשבטים“. וגם עליו קשה, שא"כ הרמב"ם שפסק „ירושלים לא נתחלקה לשבטים“ היה לו לכלול ירושלים כדבר שכל

17. ראוי לציין, שהמרדכי (כ"ב סי' תעה) מפרש מה שאמרו (שקלים ו א; קידושין נד א): „חומות העיר ומגדלותיה היו באים משירי הלשכה“, ולא חייבו את בני ירושלים לבנותם משלהם, לפי שירושלים לא נתחלקה לשבטים, ויש לכל ישראל יישוב בה; ע"כ באים משירי הלשכה, שהיא תרומת כל ישראל.

18. חוץ מאבות דר' נתן, ששם כתוב מפורש שכל ישראל שותפים בה.

19. ופשוט שמה שאמר „הר הבית והעזרות“ הכוונה למקום המקדש כולו, ואף ביהמ"ק עצמו, וכמש"כ התוספות יו"ט ותפארת ישראל, „אלא שבאלו כל ישראל שווים ורשאים לכונו בהם“ (ל' התוספות יו"ט), ואם האסורים הנאה וע"ז הם כהנים, הה"ד שאין ביהמ"ק נאסר עליהם.

הכתובים איש על גגו ובחצרות בית אלהים בעזרא ובבנין הבית — מעשה זה בירושלים היה, שהיו עולים לרגל, ואכסניא נעשית ירושלים כשעולים לרגל“ (המנהיג שם). ונראה, שכוונתו למה שכתבנו, שבירושלים לא שייך לחוש לא לגזל ולא להזיק, שכולה בגדר רה"ר היא, בפרט כשעולים לרגל, שכולם רשאים לעשות אכסניא בכל בתי העיר ולא לשלם שכר דירה, ואין חשש גזל. ואף חשש מוץ לא שייך, כיון שהכל עושים כן, וכל העיר כרשות הרבים, שבכגון זה היה להם להתבונן בהליכתם, וכמ"ש ב"ק (כו ב): „כיון דברשות קעבדי, איבעי ליה לעיוני ומיזול“.

אולם נראה, שבכלל אין מקום לדברי המלבי"ם, שעניין „ירושלים לא נתחלקה לשבטים“ אין פירושו, שאינה שייכת לאף אחד אלא לציבור בכללותו; אלא המכוון הוא, ששייכת לכל אחד ואחד, וכולם כשותפים בה, כמו שיבאר בסמוך, ובקרקע של שותפות עושים סוכה, וכמו שפסק הרמ"א שם (סעיף ב) יי.

ויש הרבה הוכחות שדין „ירושלים לא נתחלקה לשבטים“ פירושו, ששייכת לכל ישראל, וכלשון המפורש באבות דר' נתן (פרק לה) „שכל ישראל שותפים בה“. ואף רש"י, שכתב ביומא (יב א) „שכל השבטים שווים בה“, לכך כיוון; ולשון הרמב"ם בפ"י המשנה גנעים (פ"ב מ"ד): „והיא — ירושלים — מקום עבודה משותף לכל“ יי. וכן נראית דעת הירושלמי, שאומר בכל מקום למ"ד „ירושלים לא נתחלקה“: שירושלים „היא לכל השבטים“ (ערלה פ"א ה"ב; סוטה פ"ט ה"א), או „שהן — בתי ירושלים — של כל ישראל“ (ירושלמי מעשר שני פ"ג ה"ג). וכן הלשון בתוספתא (נגעים שם): „שהיא של כל ישראל“ [ועי' לעיל הערה 11, שאף דברי רבינו מיוחס המציין את ירושלים „קמוני בלע"ז מוכיחים, שהיא בגדר של שותפות].

הלכה זו של „ירושלים לא נתחלקה לשבטים“ פועלת באופן הדדי: יש לכל יהודי העולם דין „בני העיר“ בירושלים, וכן יש לכל יהודי שבעולם אחריות מיוחדת לבני יושבי ירושלים. דבר זה למדנו משני דינים, שהורו גדולי הפוסקים האחרונים. רבי דוד מקארלין כותב (בקונטרס „עמק ברכה“, מאמר ג), שירשאל בכל מקום שהם דינם כיושבי ירושלים, מאחר שהיא נחשבת של כל ישראל, ולפיכך אין רשות לבני ירושלים לעשות תקנות, שיחולו על כל הבאים אליה אח"כ מחו"ל לדור בה אלא

15. ואמנם הר"ם טוקצינסקי דחה בזה דברי המלבי"ם. ב"עיר הקודש והמקדש“, ח"ג עמ' קמד, אלא שלא נכנס לעומקו של דבר ולתראות שיש לזה. וידידי הר"ר ישראל שצ'פנסקי העירני, שבכך מיושבת הקושיא שהביא הרב מלובלין, מהר"ם שפירא, בתשובותיו (שור"ת אור המאיר סי' כו): לדעת רבי אליעזר, דבעינו „לכס“ בסוטה כמו בלולב (סוכה כו ב), אין לעשות סוכה ברה"ר, איך עשו סוכות בירושלים בימי עזרא הרי מחוסר „לכס“ בירושלים לא נתחלקה לשבטים? (הר"ם שפירא מתאמץ שם להוכיח שר' אליעזר סובר „ירושלים נתחלקה לשבטים“, אולם אין צורך לזה). ולפי האמור אין קושיא — שיוצאים בירושלים (שכל ישראל שותפים בה) בסוכה, כמו שיוצאים באתרוג של שותפות, שמקנים כל אחד לחבירו את חלקו (עי' תוס' סוכה שם, סוד"ה כל האורח).

16. כן הוא בפיהמ"ש בתרגומו של הר"י קאפח. בפירוש המשניות הגדפס בשס"י: „ואולם הוא בית תפילה יקרא לכל העמים“; ופשוט שזה תרגום מטעה; שלא כיון הרמב"ם ששייכת לכל העולם, אלא לכל ישראל. ועי' לעיל ליד ציון 13, שמרש"י יומא כג ב, „ואין ירושלים ירושה“, אין ראייה להפך.

ישראל שותפים בו. עכ"ס יוצא מדבריו, שאף בירושלים כל ישראל שותפים בה למ"ד „לא נתחלקה", והשותפות שבה היא אותו גדר של שותפות, שיש לכל ישראל בהר הבית ובעזרות²⁰.

ונראה בביאור העניין עפ"מ שכתב הרמב"ן בתחילת פרשת ויקרא. הרמב"ן (ויקרא א ב) מגדיר את ההבדל שבין עולת השותפים לעולת הציבור כך: „שאם יתנדבו רבים להביא עולה, עולת השותפין היא. מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו? אבל קיץ המזבח, הבאים מן המותרות, לב ב"ד מתנה עליהן, ולפיכך היא עולת ציבור". הדברים באים ביתר ביאור ברא"ם עה"ת שם י"ז וז"ל: „והא דנקט (רש"י) שנים מתנדבים, לאו דוקא, אלא הוא הדין נמי עשרה או מאה או אלף שנשתתפו בה עולת השותפין היא קרויה... כל עוד שלא נשתתפו בה כל ישראל, דין קרבן יחיד יש בה; אבל כשנשתתפו בה כל ישראל, כגון עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות של חצאי שקלים, כגון מותר תרומות הלשכה ומותר תרומת שירי הלשכה... אלו הן קרבן ציבור, מפני שיד כל ישראל שוה בהן, וכל ישראל משותפין בה", עכ"ל הרא"ם. מדברי שניהם, הרמב"ן והרא"ם, למדנו, שיש דין שותפים ודין ציבור, כל שנשתתפו בו רבים, אבל לא כל ישראל, הוא דין שותפות שהוא כקרבן יחיד; אבל קרבן שנשתתפו בו כל ישראל, כגון עולת כהמה הבאה משיירי הלשכה, נשתנה גדרו מדין שותפין לדין ציבור. ההבדל שביניהם לענין סמיכה, הראשון טעון סמיכת כל אחד ואחד מהשותפים, משא"כ עולה הבאה משיירי הלשכה, שאין קרבן ציבור טעון סמיכה (רמב"ן ורא"ם שם). וצריך ביאור, מהו ההסבר, שבהשתתפות שחלה עליה דין ציבור, בטל דין סמיכת הקרבן.

והנה הגאון הרוגאטשובי נסתפק מהו פירושו של „ציבור". האם זו הרכבה מזוגית של יחידים שנעשו לחטיבה אחת, ומעתה הם חפצא אחת, כלל ולא פרט? או שהיא הרכבה שכנית, כלומר קיבוץ של יחידים, שכל פרט שבו עודנו קיים? ההבדל בזה לענין דבר השייך לציבור — לצד הראשון אין ליחיד בו כלום שהוא נכס הציבור; ולצד השני הדבר שייך לכל אחד ואחד מהציבור²¹.

20. אמנם במשנה לא נזכר שותפות לא בביהכ"נ ולא בביהמ"ק, אלא שהרמב"ם בפי' המשנה ובהל' נדרים פירשה משום גדר השותפות ועל פיו פירשו כן המאירי (שם) והטור וש"ע יד"י, סי' רכד.

21. הרא"ם מפרש דברי רש"י, ואינו מוכיר את הרמב"ן, והיינו מפני שאף הרמב"ן כתב הדברים בביאור פירוש רש"י.

22. ע"י שרית צפנת מענה, ד' וארשא סי' רלא, וז"ל שם: „והנה כל דבר שהוא מהציבור יש בו אריכות עם זה לפרטים של הציבור או להכלל, לא להפרטים ג"כ". ועיי' שמאריך כדרכו בהצעת המקורות בקיצור נמרץ וכוונתו, שנחלקו בזה הראשונים בכמה מקומות בש"ס. הרוגאטשובי דן בזה בהזדמנויות שונות בחידושי הנדפסים ושבת"י, ע"י ס' מפענה צפונות להר"מ כשר, פרק ד, סימן ד. וע"ע שם סי' יג אותה השאלה בחלוקת השבטים, אם הוא נכס השבט או של כל אחד ואחד מישראל, וע"ע שם פרק ח סי' יב. בתשובה הנ"ל הוא דן בענין רב שנתקבל בעיר, ואח"כ נתברר בני העיר, והחדשים אינם רוצים בו, שאם קהל פירושו הרכבה שכנית של פרטים, יכולים „הפרטים" החדשים לקבל רב אחר, משא"כ אם

ונראה, שזהו ההבדל שבין שותפות של רבים לבין שותפות של כל ישראל. הראשונה היא הרכבה שכנית, ולכן אין ליחיד נאבד בה, משא"כ „שותפות של כל ישראל", כגון קרבנות ציבור הבאים משיירי הלשכה, שנעשה גדר חדש ובעלות חדשה — ציבור, והיחיד אבד את מקומו. זה מסביר את דברי הרמב"ן והרא"ם, ששותפות של רבים בקרבן, הקרבן טעון סמיכה מכל אחד מהשותפים; משא"כ קרבן משיירי הלשכה, שהוא של ציבור, ולא של יחידים. וזהו ההבדל ג"כ בין שותפות של בני העיר בביהכ"נ לבין שותפות של כל ישראל בהר הבית ובעזרות לענין שניים שנדרו הנאה זה מזה. דין ציבור שבבית הכנסת הוא דין שותפים, ויש לכל יחיד בו חלק, ע"כ אפורים, שהרי כל אחד נהנה מחלקו של חברו. אבל בהר הבית ובעזרות מותרים, שכל שותפות הבאה משיירי הלשכה היא של כל ישראל, ודינה דין ציבור, שאין ליחיד בה כלום, אלא הציבור בלבד. נמצא שאינם נהנים זה מזה, אלא שניהם נהנים מהציבור, שהוא ישות חדשה²².

וכן הוא הדין בירושלים להאומר „ירושלים לא נתחלקה לשבטים", לדעת „תפארת ישראל". ולפ"ו צריך לפרש מ"ש באבות דר"ג, „שכל ישראל שותפים בירושלים, שאינו אותו גדר של שותפות שבביהכ"נ, שכתבנו בתחילת דברינו, אלא הוא כשותפות שיש לכל ישראל בקרבנות הציבור, שהיא הרכבה מזוגית, שאין ליחיד חלק ברכוש הדבר. וצ"ע מלישונות התוספתא והירושלמי שהובאו למעלה, שירושלים היא „של כל ישראל" או „שהיא לכל השבטים", ומשמע ששייכת לכולם — לכל יחיד ויחיד.

ויש מקום לומר שמה שאמרו שירושלים היא של כל ישראל, אינו משום שדרכי העיר וחומותיה באים משיירי הלשכה, וע"כ יש לכל ישראל חלק בה, וכתבנו התוספות יו"ט, אלא משום שדוד קנה את עיר היבוסית בשביל כולם בכסף שקיבל מכל השבטים, וכמו שכתב בתוספות הרא"ש ליומא (יב ב) ע"פ פרקי דרבי אליעזר (פרק לו), שדוד שנתן לארונה היבוסית שש מאות כסף שגבה מהשבטים, מכל שבט חמשים כסף (ע"י ספרי דברים, פיסקה סב), משום שרצה שיהיה לכל השבטים חלק בירושלים (וכ"כ החזון איש, יומא שם. לפי פדר"א הוא שונה ממה שמשמע בספרי נשא, פיסקה מג, וברייתא זבחים קטז ב, שגבה הכסף מכולם, כדי שיהיה לכולם חלק בביהמ"ק ובמזבח, כ"ה לפי גירסת רש"י זבחים שם ע"פ הספרי²³; עיי"ש).

קהל הוא הרכבה מזוגית ומושג חדש, ואין ליחידים בו קיום עצמאי, שאין רשות ליחידים שניתוספו לשנות שום דבר, שההחלטה היא של הקהל, שאף הם נתמזגו בו. 23. פלא הוא, שלא ציין הגר"י רוזין (הרוגאטשובי) למקומות הללו בכל מרבית המקורות שהביא בתשובתו הנ"ל. בפסקי תוספות ערכין סי' כ משמע כדברינו, שנכסי ציבור הוא רכוש הציבור, ולא של יחידים, שכתב: „המוכר דבר לציבור הוי כמתנה ואין בו חלק עוד". והרי גם הוא בכלל הציבור, א"כ למה אין לו חלק? ומשמע, שאין ליחיד חלק פרטי בנכס ציבור. אלא שצ"ע שהרי המדובר שם לכאורה בציבור מקומי, בני העיר, ואלה דינם כשותפים, ועיין רש"י זבחים ד סוף עמ' א, שפירש הטעם, שלא שייך שינוי בעלים בקרבן ציבור, „שהרי הכל בעליו". ונראה מלשונו לכאורה, שיש לכל יחיד בו בעלות, ואולי ר"ל לא בתור יחידים אלא בתורת ציבור.

24. וע"י עיר הקודש והמקדש ח"ב פ"ב שהרמב"ם שכלל בפ"ו מהל' בית הבחירה ח"י"ד דין

ומעתה יש לחלק, שע"י השקלים, שנתן כל אחד מישראל לתרומת הלשכה, אינו קונה בשום דבר מסוים יותר מבעלות ציבורית-מוגית — שחלקו הפרטי נאבד בתוך הכלל, שתרומה זו אינה ניתנת לדבר מסוים, אלא לכל מה שיצטרך הציבור בענייני מקדש וירושלים. משא"כ קניין דוד, שהיה מתחילתו בכוונה שיהיה לכל השבטים חלק בירושלים — בזה כל אחד קונה בתורת שותפות, והרי היא כשלו, ומשום כך אמרו שהיא „לכל השבטים“.

סיכום

מכל האמור נתברר, שירושלים בהשקפת חז"ל ובתחוקה התלמודית היא רכוש של עם ישראל כולו בארץ ובגולה בכל העתים והתקופות — אם בתור נכס האומה ורכוש ציבורי אם בתורת שותפות, שכל אחד משבטי ישראל וכל יחיד אשר בשם ישראל יכונה יש לו חלק בה.

ואסיים בלשון המדרש הנזכר בראש דברי: „ירושלים היא אמם של ישראל“. ומי הוא האיש אשר יזניח את אמו ויניחנה ליסול בידי טמאים ובשביית עם נכר?

קדושת ירושלים והמקדש היינו מפני שסובר כפידר"א, שעם קניית הגורן קנה דוד את מקום המקדש ואף את העיר בשביל כל השבטים.

25. ועדיין לא יצאנו ידי חובה ביישוב פסוקי הרמב"ם, לדברי התוספות יו"ט והתפארת ישראל, למה לא כלל ירושלים בדין הדברים שהם שותפות של כל ישראל כהר הבית והעזרות, ומותרים במדרי הנאה זע"ז? והנה הרמב"ם בפירוש המשנה נדרים שם נתן טעם אחר לגמרי למה שמותרים במקום המקדש, לא מפני שאין להיחיד בהם חלק פרטי; אדרבה הוא כותב מפורש שיש לכל אחד חלק, אלא שמחמת מיעוטו אין חוששים לו. וז"ל, בתרגומו של ר' קאפח: „לפי שאלו אע"פ שבנין אותן ומוציאין עליהן ממון כל ישראל יש לכל אחד מהם בהן קנין — בפהמ"ש הנדפס: ויש לכל אחד מהן בהן זכות' — אלא שהוא מועט מאוד ואין חוששין לר'.

ובפהמ"ש שמעתיק המאירי: „ואע"פ שנבנו ונעשה ההוצאה מכלל ישראל ולכל אחד מהם בהם חלק, אבל החלק הוא מעט מוער, ואין לחוש עליו. ואולי מטעם זה לא הזכיר ירושלים, שכל שכן הוא, שחלקו של היחיד בה מועט מאוד. שלפי הטעם שחלקו הוא מהשקלים שכל יחיד נותן לתרומת הלשכה, הרי עיקרם משתמש לצורך קרבנות הציבור והמקדש, ולפי נימוקנו שהוא מהכסף שדוד גבה מהשבטים, חמישים כסף לכל שבט הרי פשוט הוא שאין שום פרוטה לכל יחיד.

ומכל מקום משמע מרמב"ם בפהמ"ש, שמה שכתב בחל' נדרים שהר הבית והעזרות הן דברים „שהם בשותפות כל ישראל“ אין כוונתו לשותפות, שהיא בבחינת הרכבה מביית שאין ליחיד בה כלום, אלא שותפות ממש, הרכבה שכנית. וגראה, שהוא הדין לירושלים.